

középfokú képzők megszüntetése után egy évig nem került volna ki tanító az akadémiáról. Ezért 1941-ben a kormány átmenetileg úgy rendelkezett, hogy a líceum III. osztályát végzettek a tanítóképző intézet IV. osztályában folytathatták tanulmányaikat, majd az V. évfolyam elvégzését követően képesítővizsgálatra bocsátották őket. A líceumot teljes mértékben a tanítóképző szolgálatába állították, a népiskolai tanítási módszerek hangsúlyozásával történt az egyes tárgyak oktatása.

A létszámadatok csak 1943-ig állnak rendelkezésünkre. Ettől az évtől kezdve több intézet nem jelent meg értesítőt tekintettel a háborús helyzetre, és a minisztérium sem adja ki szokásos éves jelentését. Az 1938 és 1942 közötti adatokon azonban jól látszik a csökkenés. Az 1943. évi kiugró adat a területi visszacsatolásokkal visszatérő képzőknek köszönhető.

Neszt Judit

A környezeti edukáció alkotmányos és társadalmi alapjai

Az alkotmány 10. §-ának környezetjogi relativizálása

A környezetvédelemről szóló 1995. évi LIII. törvényünk 54–55. §-aihoz fűzött törvényhozói indoklás megfogalmazza, hogy „a környezeti ismeretek iskolarendszeren kívüli és belüli terjesztése, fejlesztése stratégiai jelentőségű állami feladat”. A stratégiai szintre emelt ökoedukáció a környezetvédelem nemzetgazdasági jelentőségből kiindulva határozza meg a környezeti oktatás társadalmi funkcióját. Az indoklásban olvasható még, hogy „az egyes nevelési, oktatási és képzési szinteknek megfelelő ismeretanyagra vonatkozó tartalmi követelményeket és a szintek közti koordinációt a Nemzeti Környezetvédelmi Program, illetve a Nemzeti alaptanterv végrehajtásában való állami közreműködés biztosítja”. A harmadik hazai Nemzeti Környezetvédelmi Program (NKP-III) a 2009-től 2014-ig tartó időszakra szól. Akcióprogramjai között első helyen szerepel a környezettudatos gondolkodás elősegítése. Ezen belül a környezeti nevelés, oktatás és szemléletformálás szintén az első helyen áll. A Nemzeti Környezetvédelmi Program a környezetvédelmi tervezés alapja. Hatévente kell megújítani, és az Országgyűlés hagyja jóvá (*Környezetvédelmi tv. 40. § (1) bek.*). A Programban foglaltakat az ország társadalmi-gazdasági tervének meghatározása, a gazdaságpolitikai döntések kialakítása, a terület- és településfejlesztés, a regionális tervezés, valamint a nemzetgazdaság bármely ágában megvalósuló állami tervezési és végrehajtási tevékenység során érvényre kell juttatni (*ibid. (4) bek.*).

Az NKP-III értelmében egy Környezeti Tudásláncot kell kiépíteni, amely a bölcsőtől a sírig tartó környezetvédelmi edukációt tenne lehetővé. A Zöld Óvoda, az Ökoiskola, az Erdei Óvoda és az Erdei Iskola már működik Magyarországon. A BISEL a Biotic Index at Secondary Education Level, azaz a Biotikus Index a Középiskolai Oktatásban rövidítése. A BISEL program létrehozásáról 2001 januárjában állapodott meg a Környezetvédelmi Minisztérium, a GREEN Pannónia – amely az amerikai GREEN környezeti oktatási hállózat magyarországi szerve –, a Magyar Szakképzési Társaság, valamint a Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztérium Képzési és Szaktanácsadási Intézete. 2001 márciusában indult el a program. Létrejöttek a GLOBE-iskolák is, melyek a GLOBE nemzetközi kör-

nyezeti oktatási-nevelési program hazai szerveződései. A Duna Ismerettár, azaz a Danube Box országos környezetvédelmi versenyeken az általános iskolások és a középiskolások saját kategóriájukban versenyezhetnek. „A folyók nem ismernek politikai határokat, így a Duna-medencében minden emberi beavatkozás hatással van a part menti lakosokra. Ezért a közös és felelősségtudatos bánás alapelve ma még inkább érvényes, mint bármikor” – írja önmagáról a Danube Box. Mindez megfelel a környezetvédelmi törvény 55. §-ában foglaltaknak, és az ahhoz fűzött indoklásnak, miszerint „az állam a környezeti nevelés és oktatás feladatrendszerének megvalósításában kezdeményezően működik együtt a munkából részt vállaló szakmai szervezetekkel és környezetvédelmi egyesületekkel”. Környezetvédelmi törvényünk alkotmányerejű törvény, így komplex és általános követelményeket ír elő, amelyek konkrét végrehajthatását alsóbb szintű jogszabályok határozzák meg. A környezetvédelmi társadalmi szervezetek és a lakosság környezetvédelő szakmai szervezetei közelebbről meghatározott környezeti nevelési célok eléréséhez kapcsolódnak a környezetvédelmi végrehajtás állami és helyi önkormányzati mechanizmusai-ra. A civil szervezetek és a professzionális szerveződések nem foglalkozhatnak általánosságban a környezeti edukációval, mivel ehhez nincs elegendő anyagi forrásuk és emberi erőforrásuk. Kiemelkedő segítők lehetnek azonban egy-egy közelebbről meghatározott területen. Például az állatvédők a kutyák, macskák, papagájok otthon tartásához adhatnak tanácsokat. Az orvosok a szabad téri sportolás előnyeit és veszélyeit mutathatják be. A természetvédelmi őrök a kiránduló iskolai osztályok figyelmét hívhatják fel a védett természeti területen szokásos és szabályos viselkedésre; elmagyarázhatják, miként lehet felismerni hangjukról vagy tollazatukról például a védett madarakat; mit szabad felvenni a földről az erdőben. A hulladékgyűjtés gyakorlati hasznáról beszélhetnek. És megvan a környezetvédelő civil jogászok lehetősége a környezetvédelem szabályainak ismertetésére. Persze kinek-kinek az életkorához mért szavakkal, világos és közérthető mondatokban. A környezetvédelem iránt elkötelezett művészek versben, fotón, festményen, dalban, szoborban küldhetik el a tanulóknak az általuk fontosnak tartott üzenetet. Így gyűrhatják át a társadalom környezetvédelmi tudatát, kezdve a kicsiktől.

Ady Endre gondolata („Dunának, Oltnak egy a hangja...”) újból és újból felmerül a történelem során. Akárcsak a Duna Ismerettár kapcsán. Ady idején geopolitikai kérdésként, ma ökopolitikai kérdés gyanánt. És jobb is, ha a környezeti politizálás nemzetköziesítésére helyezzük a hangsúlyt, míg a politikum egyéb szféráit igyekszünk távolabb tartani magunktól. A politikai aktivitás a zöld gondolkodás mentén haladva természetes úton is helyes irányt vesz. A társadalmi gondok végső soron környezeti eredetűek. És ezt nemcsak a szociális ökológia hívei gondolhatják így. Emberi jogi felfogásban a természeti kincsek a nemzetek tulajdonában állnak. Alkotmányunk 10. §-ának (1) bekezdése így szól: „A magyar állam tulajdona nemzeti vagyon”. A természet azonban nem ismer államhatárokat. A legtöbb természeti kincsen két vagy több nép (pl. a föld méhének kincsei), olykor népek százai osztoznak (pl. a levegőkincs). A pozitív jogot magához hajlítja a természetjog. Amely környezeti belső jogot a törvényhozó hatalom kodifikál, az a valóságban számos külső környezetjogi hatás alatt kell, hogy működőképes maradjon. A belső környezetjog tipikusan a szomszéd államok jogrendje alatt nyög vagy virágzik. A környezeti szomszékok, tehát akikkel együtt kell használni a természeti környezet kincseit, saját érdekszem-pontjaikat igyekeznek érvényesíteni. Ez súrlódásokhoz vezethet, de mindenki által

tivizálja az alkotmány 10. §-ában írt abszolút jogot. Végső soron pedig a nagypolitika a környezeti elemekre terheli az országok közötti gondokat. Ez viszont így sehogysincs jól. Hazánk harmadik Nemzeti Környezetvédelmi Programjának szellemében ezeknek a felleges, de annál környezetveszélyesebb konfliktusoknak a rendezését is fontos tanítani. A környezeti érdekek közös szemlélete a nemzetközi együttműködés mentén alakul. A közös környezeti-természeti érdekekből kiemelkedő nemzetközi környezetvédelmi közérdeket minden, a környezetben érintett államban közérdekként érdemes beépíteni a jogrendbe. Azt, hogy egy-egy ország milyen jogágakban helyezi el ezt a közérdeket, és milyen szankciórendszer alkot annak védelmében, a helyi sajátosságok szerint, országról országra érdemes meghatározni. Közös tényállások megfogalmazására sor kerülhet, de azt, hogy ezek a tényállások csak a közigyoga vagy a magánjogba is bekerülnek-e, illetve, hogy rendel-e a konkrét ország valamely kényszerítő szankciót a diszpozíciókhöz, nehezen lehetne országhatáron átnyúló jelleggel meghatározni. A nemzetközi léptékben megfogalmazott jogok és kötelezettségek testre szabása minden állam saját joghatósága alatt kell, hogy megtörténjen, külön-külön. A környezetvédelem az általános jogi, társadalmi és gazdasági felelősség horizontális szabályain túl a környezetvédelmi felelősség különös részében, az egyes környezetvédelmi alstruktúrák – mint a levegővédelem, talajvédelem, vízvédelem stb. – kapcsán is megfogalmazásra kerül. A környezeti nevelés és oktatás kérdésköre a szektorális környezetjog ágazati törvényeiben újra és újra előkerül (természetvédelmi, állatvédelmi, kémiai biztonsági, hulladéksgazdálkodási, erdővédelmi, vadvédelmi törvény stb.).

Az NKP-III kimondja azt a mindenki számára látható realitást, hogy „a magyar lakosság kevessé érzékeli a fogyasztás és a fenntarthatóság összefüggéseit, kivéve a médiában gyakran szereplő ügyeket (pl. szelektív hulladékgyűjtés)”. A környezetvédelem átmediaлизált formában jut el a lakossághoz. A lakosság döntő többsége – és a „döntő” szó alatt a környezethasználói döntéseket értem – nem rendelkezik pontos környezetszakmai ismeretekkel, ellenben a gyakran félrevezető, már-már „a fogyasztó megtévesztésének” büntető törvénykönyvbeli tényállását¹ síroló reklámokból, televíziós vásárlási műsorablakokból tájékozódik. Természetesen a kereskedelmi célú reklámok zöme tiszteletben tartja a környezetkárósátra ösztönzés tilalmát. Mindazonáltal a társadalmi rendeltetésű reklámok között kevés a zöld reklám, és a kereskedelmi célú reklámokban megjelenő zöld megközelítés sem igazán környezetvédő. A vállalkozások reklámtevékenysége alapvetően profitorientált, és ez a profit gazdasági jellegű. A környezet haszna még mindig – a környezeti-természeti kataklizmák tudatosítása ellenére is – elsikkad az egyéni haszon fontossága mellett.

A környezeti oktatás nem lehet a politika reklámarca

A környezetvédelmi törvény 54–55. §-aihoz fűzött indoklás értelmében „a környezeti oktatás állami feladatainak ellátása a művelődésért és közoktatásért felelős miniszter ágazati irányítói jogkörének fenntartása mellett a környezetvédelmi miniszter kezdeményező részvételével és aktív támogatásával történik”. A környezetvédelemről felelős miniszter

¹ Aki az áru kelendőségének felkeltése érdekében nagy nyilvánosság előtt az áru egészségre és környezetre gyakorolt hatása tekintetében valóltan tényt állít, vagy valós tényt megtévesztésre alkalmas módon mutat be, illetve az áru egészségügyi és környezeti hatásairól megtévesztésre alkalmas tájékoztatást ad, a fogyasztó megtévesztésének tényállását realizálja, amit a törvény két évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel rendel szankcionálni (Btk. 296/A. §).

nem feltétlenül csak a környezetvédelmet irányítja, és az sem szükséges kellék, hogy a mindenkorai magyar kormányban legyen olyan miniszterium, amely nevében viseli a „környezetvédelem” kifejezést. Lenni kell ellenben olyan minisztereknek vagy – megosztott hatás-körrel – olyan minisztereknek, akik a környezetvédelem irányítását ellátják.

A környezetvédelmi és vízügyi miniszter feladat- és hatásköre szerteágazó. Mindig fennáll a veszély, hogy a környezetvédelem a szakminiszterium reklámarcát mutatja majd. Ezzel a problémával több zöldjogi miniszterünk is szembetalálta már magát. Legtöbbjük azonban sikerrel túl tudott lépni a látszatpolitizáláson, és komoly eredményeket ért el – többek közt – a környezeti oktatás terén is. A zöldjogi szakmát vezette már MDF-es, szocialista, kisgazda és liberális politikus egyaránt. A környezetvédelemben próbálta ki magát eddig talán a legtöbb hazai párt. Nem beszélve az önmagukat zöldpártokként definiáló szerveződésekről, melyek eddig csekély sikert értek el a választásokon. A környezeti nevelés és oktatás ügye – úgy tűnik – pártsemlegesen fejlődik. A harmadik Nemzeti Környezetvédelmi Program kiemeli az *Educatio* folyóirat szerepét ezen a téren. De a többi oktatásszakmai folyóirat, valamint a jogi, szociológiai, gazdasági és más tudományos lapok is tág teret biztosítanak a zöld szemlélet formálásának. Hazai irodalmunkban a környezetvédelem igen korán megjelent. Azt kell mondani, politikai kurzusoktól függetlenül. Természetvédelmi tárgyú ismeretterjesztő írások hazánkban már a 19. században is napvilágot láttak. (Voltaképp – *lato sensu* – évezredekkel ezelőtt is, bár ez a vonal inkább a bölcselethez köthető.) A környezetvédelem a második világháborút követően robbant be a hazai sajtóba. Ne felejtsük, hogy első környezetvédelmi törvényünk a 20. század hetvenes éveiben született, míg természetvédelmi törvényünk már a század harmincas éveiben is volt. A műemlékvédelem és a természetvédelem már a 19–20. századi legiszlációban összekapcsolódott: az 1881. évi XXXIX. törvénycikk (műemlékvédelem) és az 1935. évi IV. tc. (természetvédelem) révén. Ez a kettősség a mai napig észlelhető a hazai és a külföldi jogi szemléletben is.

A környezetvédelmi ismeretek terjesztése a szemléletalakítással kezdődött. A környezetvédelem oktatásba integrálásához meg kellett teremteni az alapot. Az alapozás a zöld gondolat általános meg- és elismertetésével vette kezdetét. A zöld ismeretek ma is jobban terjednek az iskolák falain kívül, ha ez az önkéntes részvételt jelenti. Az állampolgári participációs jogok megismertetése, a természeti- és társadalomtudományi informálás azonban iskolai oktatás keretében késztermékként nyújtható át. Környezetvédelmi törvényünk 54–55. §-ainak indoklása szerint „a környezeti tudatformálás iskolarendszeren kívüli fejlesztését elkölönített állami pénzforrásból is támogatni kell”. A környezeti oktatás állami támogatása nem jelentheti a környezetvédelem ügyének etatizálását. A környezeti nevelésben-oktatásban részt vevő civil szervezetek megfelelő szubvenciók segítségével tudnak a felszínen maradni. Társadalmi szerepvállalásuk olyan relevanciával bír, amely indokolttá teszi, hogy a központi büdzséből, illetve az önkormányzatok költségvetéséből kellő támogatáshoz jussanak. A környezeti oktatás terén az állam és a helyi önkormányzatok funkciója – ma még legalábbis – elsődleges, de a politikai harrokban és viszályokban a környezeti oktatással pártérdekből érvelni nem volna etikus. Különösen azért nem, mert alkotmányunk 3. §-ának (3) bekezdése értelmében „a pártok közhatalmat közvetlenül nem gyakorolhatnak”.

Ugyanezen alkotmányparagrafus (2) bekezdése fogalmazza meg, hogy a közösségi akarat pártmunkával megváltoztatható, és – hozzá kell tenni – a pártok tevékenysége nyomán

változik is. A pártok aktív részesei a lakossági akarat formálásának és kinyilvánításának, így nem az a fő cél, hogy kikerüljenek a környezetvédelemből és a környezeti oktatásból. Inkább a szerénység mint erkölcsi kategória kell, hogy beépüljön a politika szakszókészletébe. A felső hatalom részéről megnyilvánuló szerénység fogalmi párja a választói preferencia. A környezeti oktatás állami és municipális előmozdítása a közszféra által gyakorolt szerénység révén teljesedhet ki. Az így megalapozott jó hírnévvvel pedig már bármely szervezet – legyen bár politikai vagy civil szervezet – jogosrűen és etikusan élhet.

A környezeti oktatás színvonala minden országban jóléti mutató. Minél fejlettebb civilizációs kultúrával találkozunk, annál fontosabbnak tartja a lokális kormányzat a környezeti előrelátást. A környezetvédelmi kultúrához hozzá tartozik a környezeti célok megfogalmazása, és a célállapot eléréséről való gondoskodás. A környezeti előrelátás a környezeti edukáció keretei között épül be a társadalmi rendszer egészébe. A bölcsőtől a sírig tartó nevelés, oktatás, művelés, képzés a társadalmi-gazdasági rendszer működésével inherens.

A környezeti edukáció mint jog és morál

A tanítás és tanulás szabadsága (*alkotmány 70/G. §*) az egészséghoz (*alkotmány 70/D. §*) és az egészséges környezethez való alkotmányos jog (*alkotmány 18. §*) lencséjén át módosult képet mutat. A tanuló kötelessége nem az, hogy az oktató személyes álláspontját, adott esetben környezeti világnézetét eltanulja, és alkalmazza. A tanuló kötelessége, hogy kérdezzen és tanuljon. A tanítást végző személy feladata pedig, hogy adekvát válaszokat adjon. Ehhez a tanítás és tanulás szabadságának extenzív felfogása szükséges. Közoktatási törvényünk értelmében a pedagógus joga, hogy a tanított ismereteket, a tananyagot, a nevelés és tanítás módszereit megválassza (*19. § (1) bek. b) pont*), ugyanakkor nem kényszerítheti a diákat, hogy saját világnézetét és értékrendjét szajkózza (*ibid. d) pont*).

Az egészséghoz és a környezethez való jog edukációja olyan többletismereteket igényel, melyeket még csak a ma felnövő oktatónemzedék tanulhat szaktól független, általános jelleggel és korszerű, naprakész információk alapján a felsőoktatás falai közt. Be kell tehető vonni az oktatásba minden lehetséges – tudományosan és oktatásszakmai szempontból auditált – szakembert. A környezeti oktatás szervezése és vezetése az ismeretek minél szélesebb spektrumból történő begyűjtését irányozza elő. Az ismeretek érkezhetnek az oktatási rendszeren kívülről is. Alkotmányunk 18. és 70/D. §-a korlátokat – de jogosrű, igazságos és arányos korlátokat – szab az alkotmány 70/G. §-ában koncipált tanítás- és tanszabadságnak. Az alapjogi szemléletű társadalomirányításhoz hozzá tartozik, hogy bizonyos alapjogok elvehetnek vagy hozzátehetnek valamennyit más alapjogokhoz. Nem is annyira jogcsökkenésről vagy jognövekményről van ilyenkor szó, hanem az alapjogok gyakorlati érvényesüléséről. Azaz voltaképp nem az alapjog szenvéd csorbát vagy nyer többletertelmet, hanem a joghasználó és környezethasználó elköpzelései, joghoz fűződő esetleges dereisztikus elvárárai racionalizálódnak. A társadalom joghoz való viszonya sokszor távol jár a gyakorlati realitástól. A racionalizálódás közege pedig a mindenkorai anyagi valóságra épülő civilizációs közeg.

Természetvédelmi törvényünk, az 1996. évi LIII. tv. és környezetvédelmi törvényünk, az 1995. évi LIII. tv. fogalmi rendszerében az ember nem mint természeti érték fordul elő, hanem mint a természetvédelmi jogi kultúrát megteremtő személy és személyösszesség. A környezet- és természetvédelem oktatásakor azonban figyelmet kell fordítani az ember

által létrehozott civilizációs környezetre is, valamint az ember jogteremtő tevékenységére, és az ember-környezet viszonyrendszerre. A jog kiemeli az embert a környezetvédelmi védett jogi tárgy köréből, és valamiféle környezetjogon kívüli tényezőként határozza meg, jóllehet a környezetvédelem alapvető célja, hogy egészséges környezetet biztosítson az emberiség számára. A környezeti oktatásban az ember jogalanyiságot kap: jogosult lesz a környezeti edukációból részesülni, és kötelessége lesz tanulni a környezeti ismereteket. A társadalom környezeti oktatását mégis inkább az egyes tanulók jogaként érdemes leírni, semmint kötelezettségeként. A kötelezettség a környezet megismerésére és védelmére irányuló egyéni morális késztetésben nyilvánul meg, melyet jogi szankciókkal nem lehet igazán hatásosan kikényszeríteni.

A környezeti edukáció jogi és etikai részletekből áll össze. A jogi partikulusok a törvényekben, rendeletekben, nemzetközi szerződésekben, valamint az állami irányítás egyéb jogi eszközeiben jutnak el a környezethasználókhöz. A környezeti edukáció etikai normái az individuális morál szűrőjén át érik el a környezetükkel élőket. Az etikum nincs konkrét közvetítő formához kötve, mint a jog, így a környezet megismerésére többféle norma vezeti rá a tanulókat, a lakosságot. A jogi kényszerítő erő is a környezeti tanulás és művelődés irányába mutat, de a felülről érkező erkölcs mellett a munkahelyi közösség etikai beállítottsága, a család hozzállása, az adminisztratív ügyintézés helyszínei, a kulturális vagy sportközösségek véleménymódosító effektusai, a média autoritása és a hozott vagy helyben képzett társas toposzok is részt vesznek a környezeti szemlélet, a környezeti edukáció iránti fogékonyúság kialakításában.

Összességében véve az oktató által, saját példáján keresztül kínált etikus környezeti magatartás nagyobb hatással bír a környezeti nevelésben, mint bármely jogi eszköz. A környezeti oktatás, nevelés és művelés alkotmányos jog: a környezetvédelmi alkotmányerejű törvényben fektette le a jogalkotó. Mint minden jognak, ennek is megvannak a kötelezettségei. A kötelezetted pedig elsősorban az állam és a helyi önkormányzatok.

A környezeti oktatás graduális átrendeződése

A környezetvédelmi jog oktatása a környezetvédelem oktatásának jogi keretei közé tartozik. A környezetvédelem komplex jogterületként került definiálásra, így eleinte csaknem minden jogi kari tanszék oktatta, míg nem önálló tanszéket kapott. A környezetvédelmi jog talán túlságosan is későn jutott el a tudományos kutatók asztalától az egyetemekig és a főiskolákig. Igaz, ez hasonlóképpen volt a gazdasági és a szociológiai felsőoktatás esetében is. Legkorábban talán a természettudomány integrálta a környezettudományt az oktatás felső szintjén. A környezetvédelem a gazdasági oktatásban a szociológiai és a jogi edukációt megelőzve jelent meg. A környezetjog aránylag hosszú ideig a jogi karok mostohagyeme volt: sokáig csak látens jelleggel létezett a tananyagban. A jogi karokon még ma sincs mindenhol környezetvédelmi jogot a nevében viselő tanszék. A formalitásnak azonban kevés a jelentősége: a környezetvédelmi jog oktatását valamely tanszék vagy tanszékek magukhoz vonják, és a többi kari oktatási egység tangenciálisan foglalkozik a zöld joggal.

Van, ahol a környezetvédelmi jog közigazgatási jellegét hangsúlyozzák ki, van ahol a környezeti büntetőjogot. Máshol a környezetvédelmi alkotmányjoggal, vagy a nemzetközi és az európai uniós környezetjoggal foglalkoznak. Megint másutt a környezetvédelmi magánjoggal és a munkajogi környezetvédelemmel. Az oktatói létszám csekély, így a zöld

jog oktatását nagymértékben meghatározza a zöld jog iránt elkötelezett oktató személyes érdeklődése, kutatási eredményei. A környezetvédelmi jog oktatását a zöld joggal foglalkozó tudományos kutatók kezdeti lépései határolták be. A 20. század hetvenes-nyolcvanas éveiben folyt környezetjogi elméleti vizsgálódások, külföldi szabályozási példák bemutatása, valamint a meglévő hazai jogesetek elemzése jelölte ki azt az utat, amelyen a mai környezetjogi oktatás jár. Hasonló útkeresés és iránydetermináció zajlott a többi tudományában is, időben egymástól valamelyest elcsúsztatva.

A környezetvédelmi oktatás jeles személyiségei mára iskolákat teremtettek maguk köré. Csaknem minden ilyen iskolának megvan a saját tankönyve, amelyre a helyi oktatást alapozzák. A környezetvédelmi tárgyú felsőoktatási tankönyvek szakkönyvekkel egészülnek ki, de az egyes iskolák között is erőteljes kommunikáció zajlik. A környezetvédelmi oktatás egységesítésére jelenleg nem látszik esély. Talán nem is volna helyes az uniformizálás egy új és még képlékeny területen. Az iskolák egymás közt aktív információt cseréje mégis koherens hazai környezeti oktatást és produktív szakmai párbeszédet eredményezhet.

A környezeti oktatás felsőfokon egészen mászt jelent, mint az alap- és középfokú oktatásban-nevelésben. Itt már a pedagógia helyét az oktatással vegyes tudományosság veszi át. Szakspecifikus oktatásra, ehhez pedig komoly, mérhető kutatási eredményekre van szükség. A környezeti felsőoktatást természetesen az alap- és a középfok alapozza meg. A hallgatók kiválasztódása azonban már a középfokú oktatás kapujában elkezdődik. A felsőoktatásba jobbára azok kerülhetnek be, s így a felsőfokú környezetvédelmi oktatásból is azok részesülhetnek, akik gimnáziumi vagy szakközépiskolai végzettséget szereztek. Közülük is csak egy megválogatott, kiemelkedő tudással rendelkező csoport kerülhet be az egyetemek egy-egy szakára. Ezért az általános, a globális környezeti kultúrát helyi szinten közvetítő környezeti tudás átadása az alapfokú oktatásra nehezedik. A középiskolák már a felsőfokú tanulmányok előkészítésén fáradoznak. Az átfogó környezeti műveltséget tehát alapfokon kell megszerezni. Ez viszont sokszor túl nagy terhet ró az általános iskoláakra, így a környezetvédelem lokális lakossági szerveződési jól kiegészíthetik az iskolában szerzett környezeti ismereteket. Az életből vett példákat, gyakorlati tapasztalatokat mutathatnak be, ami segít a környezetvédelem iskolában szerzett elméletét feldolgozni. Az aktivizált elméleti tudás közelebb viszi a környezethasználóvá váló tanulókat a környezetjog használatához is: azaz a környezettudatos és jogtudatos életvitel hétköznapokba integrálásához. Ekként az érettségiig el nem jutó társadalmi szereplők is kivehetik részüket a környezetvédelem bölcsőtől a sírig tartó tanulásából és műveléséből. Így maradhat a környezeti oktatás alapfokon is *superlativusan*, és a környezeti felsőoktatás *gradus positivusan*.

Az alapjogias környezetszemlélet a környezeti műveltség „*sine qua non*”-ja

A környezetvédelem alapjogi szemlélete Magyarországon az 1949. évi XX. törvényben kihirdetett alkotmány (a „sztálini alkotmány”) 1972. évi reformjában kulminált. Az alkotmány 1972. évi I. törvénnyel megalkotott 57. §-ában konstitucionalizált jog a lakosság egészségének védelmét az emberi környezet védelme útján kívánta megvalósítani. Ez a gondolat a ma hatályos alkotmányszöveg 70/D. szakaszában is megtalálható.

Az alapjogi szemlélet a környezetvédelmi szakirodalmat is ebbe az irányba vitte el, illetve a szakirodalom követte a nemzetközi környezetvédelmi törekvések alkotmányos igényű posztulálását. Ez a fajta szemlélet egészen a közelmúltig detektálható a hazai ju-

riszprudenciában és a kodifikációs termékekben. Az új polgári törvénykönyv zöld jogi rendelkezései is a környezetvédelem alapjogias felfogását tükrözik. Az állampolgárok kollektív környezeti alapjogának polgári jogi eszközökkel való védelme, az állati jogok mélyökológiai szintű kodifikálása, a zöld jogi közérdekű kereset lehetőségére való utalás Ptk.-ba foglalása, mind a környezetvédelem jogágakat átfogó, egységes és összefüggő megjelenítését mutatják. A környezetvédelem mint alkotmányos érték nem köthető kizárárolag a közjoghoz, de erősen közjogi jellege a környezetvédelmi magánjogban is észlelhető. A környezeti oktatás jogismertető része nem korlátozódhat a közjogi eszközök bemutatására. Az eddig sokszor elhanyagolt, figyelmen kívül hagyott magánjogi lehetőségek – a környezetvédelem közjogi karakterének aláhúzása mellett – szintén helyt kell, hogy kapjanak az átfogó környezetvédelmi oktatásban.

A környezetvédelem alapjogi felfogása sokat segített a közvélemény transzformálásában. A környezetvédelem ügyének elterjedése, a fenntartható fejlődés igényének, a jövő generációk védelmének és a környezettudatosság követelményének társadalmi beágyazódása jelentős mértékben ezen alapjogi szemléletnek köszönhetően válhatott valóra. A végrehajtás pedig az egyes jogi alágak és jogterületek feladata, de végső eszközként ott van az alkotmányjogi panasz intézménye is (1989. évi XXXII. tv. 48. §).² A környezeti alapjog érvényesítésének minősége az érvényesítésben részt vevő személyek környezeti műveltségének függvénye.

Julesz Máté

² A környezethez fűződő alkotmányos jog megsértése miatt az Alkotmánybíróságtól lehet remediumot kérni, ha a jogszabály alkotmányellenes jogszabály miatt következett be, és semmilyen más jogorvoslati lehetőség nem vezetett eredményre.